
Den kulturella cirkeln

Cultural Studies och litteraturvetenskapen

AV ANDERS ÖHMAN

Cultural Studies går som en löpeld genom den akademiska världen, och litteraturvetenskapen tycks särskilt utsatt för dess inflytande. I England och USA omvandlas litteraturvetenskapliga institutioner till avdelningar för Cultural Studies, och plötsligt blir det mesta i samhället "texter", vilka kan angripas med analysmetoder som tidigare endast varit förbehållna den kvalificerade skönlitteraturen. Konferenser om Cultural Studies omfattar ämnen alltifrån hårdpornografi till rasism i tandkrämsreklam. Den ironi som författaren Don DeLillo utsatte populärkulturforskningen för, när han i sin roman *Vitt brus* (1986) skildrade ett forskningsprojekt om baksidestexter på cornflakes-paket, framstår i dag snarare som en korrekt beskrivning av sakernas normala tillstånd.

Innebär detta att Cultural Studies utgör sammanbrottet för litteraturvetenskapen som självständig disciplin? Eller bidrar de tvärtom till ämnets nödvändiga och löftesrika utveckling in i ett nytt paradigm? I den här artikeln vill jag i första hand ge ett personligt svar på frågan om Cultural Studies och litteraturvetenskapen genom att reflektera över min egen utveckling som forskare och lärare, som kan sägas ha gått från Cultural Studies till mera "ren" litteraturvetenskap och därefter till ett pånyttfött intresse för kulturstudier.

Kritik av populärkulturen

Det är inte konstigt att när jag i början av åttiotalet kom i kontakt med Cultural Studies, så var det intimt förknippat med mitt intresse för att behandla och undersöka populärkulturen i alla dess former. Min egen uppväxt, liksom förmodligen hela min generations, var djupt präglad av populärkulturella erfarenheter: pop- och rockmusik, film och litteratur. Dessa erfarenheter blev emellertid djupt problematiska så snart man stötte på teorier som sökte att analysera populärkulturens roll i samhället. Theodor Adornos och Max Horkheimers *Upplýsningens dialektik* (1981) imponerade genom sina kvalificerade resonemang om kulturindustrins medvetandeproduktion, men samtidigt fick man veta att en konsument av populärkultur var djupt duperad av kulturindustrin.

En annan medlem av Frankfurterskolan, Herbert Marcuse, uttryckte det så att utan tillgång till den stora autentiska konsten och litteraturen var man både underlagd och ödelagd av det kapitalistiska samhället: "Alla tänker samma tankar, kapitalismens tankar." Det fanns emellertid korrektiv till Frankfurterskolans i det närmaste totala pessimism. I Wolfgang Fritz Haugs *Kritik av varuestetiken* (1975) hittade jag ett erkännande av att åtminstone ens behov var äkta, men att de i

populärkulturen leddes in i ett slags falskt tillfredsställande, vilket dessutom riskerade att så småningom pervertera den ursprungliga äktheten i behovet.

Den teoretiska riktning Haug är exempel på fick stor betydelse för analysen av populärlitteratur i slutet av sjuttioalet. Framgångarna hos läsarna kunde alltså förklaras med att den svarade mot reella problem i tillvaron, men — och alltid detta men — de fick en falskt harmoniserande lösning. Här fanns då också möjligheter för den gode kulturarbetaren att, i Bertolt Brechts anda, försöka "omfunktionera" populärlitteraturen, dvs.. man kunde kanske skapa en alternativ folklig litteratur som tog tag i de äkta behoven men ledde dem in på rätta vägar.

Det fanns alltså något djupt otillfredsställande i alla dessa teorier. Antingen var mina populärkulturella erfarenheter en sjukdom för vilken det fanns bot i en mera autentisk kultur, eller så var de bara ett led i en vänsterstrategi som syftade till att radera ut värdet av dessa erfarenheter.

Därför blev det en omtumlande händelse när jag våren 1980 läste Dick Hebdiges *Subculture. The Meaning of Style*. Här fann jag äntligen en forskare som inte bara tog populärkulturens erfarenheter på allvar, utan dessutom visade hur dessa erfarenheter användes på ett kreativt, konstnärligt sätt för att ge uttryck åt och forma olika ungdomsgruppers livssyn och levnadsmönster. Hebdiges bok ledde mig vidare till studier av samma sort. Särskilt Paul Willis' *Profane Culture* (1978), vilken undersökte MC-knuttars och hippies musikval utifrån deras respektive kulturers karakteristika, imponerade mycket på mig.

Den kulturella cirkeln

I förordet till Hebdiges bok dök namnet *Centre for Contemporary Cultural Studies*

(CCCS) upp, och redan våren 1981 besökte jag CCCS vid universitetet i Birmingham. Där kom jag i kontakt med hela den teoretiska apparaten för att förstå subkulturernas relation till det övriga samhället. Louis Althusserns teori om ideologiska statsapparater, liksom Antonio Gramscis hegemonibegrepp, spelade stor roll för den teoretiska diskussionen vid CCCS. Det som emellertid gjorde störst intryck på mig var nog kontakten med den engelska traditionen och namn som Richard Hoggart och Raymond Williams. Hos dessa, och särskilt hos Raymond Williams, fanns både en teoretisk komplexitet och en ambition att empiriskt undersöka olika gruppers erfarenheter av konst, litteratur och samhälle.

Det viktigaste uttrycket för denna engelska tradition var det man vid CCCS kallade kulturella läsningar och som man åskådliggjorde med hjälp av den *kulturella cirkeln*. Denna var kärnan i den metodik som tillämpades vid CCCS och, det anser jag fortfarande, utgör den viktigaste lärdomen för utvecklandet av Cultural Studies. Cirkeln innebar att *texter*, som inte behövde vara litterära texter utan kulturella fenomen överhuvudtaget, skulle studeras med avseende på olika *läsningar* av dem. Dessa läsningars utseende var beroende av vilka *levda kulturer* som företog läsningarna, vilket innebar att forskaren var tvungen att även studera dessa levda kulturer. Den sista punkten i cirkeln var sedan att se hur det utifrån de levda kulturernas läsningar producerades nya texter, dvs.. att inte bara betrakta olika grupper som konsumenter utan även som producenter av nya kulturella fenomen. Slutligen var man som forskare även tvungen att färdas på skalan från abstrakt studium, vilket själva textanalysen kunde innebära, till ett mera konkret och medlevande studium när det gällde de levda kulturerna, och dessutom var det viktigt att ta hänsyn till faktorerna privat och offentligt område.

I den metodik som den kulturella cirkeln representerar fanns förutsättningen för ett paradigmskifte inom de humanistiska ämnena, och inom mitt ämne litteraturvetenskap, men det insåg jag inte helt klart vid den tiden. Så här i efterhand kan jag också se skälet till varför Cultural Studies då inte tycktes kunna utmana de traditionella ämnena. I den kulturella cirkeln saknas nämligen den historiska dimension som ju varit det bärande elementet inom humaniora, och som jag menar fortfarande bör vara det. I början av åttiotalet var jag emellertid helt omedveten om denna, som jag nu ser det, brist i den kulturella cirkeln, helt enkelt därför att Cultural Studies blev i det närmaste liktydigt med studiet av samtida populärkultur och subkulturer.

Marginaliserade och ohistoriska kulturstudier

Fylld av intryck från CCCS åkte jag hem och satte genast ihop en kurs i Kulturella studier vid Kulturarbetarlinjen i Umeå, där jag då var verksam som lärare. Kurslitteraturen innehöll framför allt texter som representerade den engelska traditionen: Raymond Williams, Dick Hebdige, Stuart Hall, Paul Willis. Här kunde man dock som lärare beklaga att man var svensk, eftersom det i Sverige inte fanns lika utpräglade subkulturer som i England och USA. Vi försökte ett tag att arbeta med veckotidningar som exempel på olika levda kulturers olika läsningar, men det verkade på något sätt mera spännande och blodfullt att hålla på med mods, rockers, hippies och punkare som de engelska kulturforskarna gjorde. Så Cultural Studies riskerade redan då att bli en mera teoretiskt abstrakt företeelse än en verkligt genomgripande och användbar metodik.

Min grundläggande kritik mot Cultural Studies är alltså ännu i dag att dess forsk-

ningsfält inskränkte sig till subkulturer, populärkulturella företeelser, mediastudier, rasfrågor, och att den etablerade och kanoniserade kulturen fick sitta i orubbat bo. Det diskuterades i och för sig mycket hur de olika subkulturerna förhöll sig till den dominerande kulturen med hjälp av kompromisser, förhandlingar etc., men man undersökte aldrig den etablerade kulturen utifrån samma premisser. Därför blev Cultural Studies metoden för att undersöka det marginaliserade, vilket hotade att marginalisera dem själva.

När jag därför övergav Cultural Studies i mitten av åttiotalet, var det inte för att jag förlorade intresset för området utan snarare var det så att när jag valde att ägna mig åt litteraturvetenskap antog jag att subkulturforskning inte hade med det att göra. Det här ser jag nu som mycket karakteristiskt för hur Cultural Studies fungerade åtminstone i början av åttiotalet, men jag tror inte förhållandet ändrats mycket de senaste åren. Cultural Studies var en metodik uteslutande ägnad åt att studera subkulturer och marginaliserade grupperns erfarenheter, och dessutom uteslöt dess inriktning mot *samtida* kulturella fenomen den historiska dimensionen. På grund av detta blev inte det här perspektivet angeläget för mig att använda när jag ville studera skönlitteraturens historia och former. Ändå tror jag att lärdomarna av åtminstone den kulturella cirkeln följde med mig i mitt avhandlingsarbete, utan att jag var riktigt medveten om det. De lärdomarna vill jag nu försöka se som den stora möjligheten med Cultural Studies.

Hög och låg litteratur

Utgångspunkten för min avhandling var att studera intrigromanen. Mitt antagande var att intrigromaner inte alltid betraktats som låg och trivial litteratur, och jag ville under-

söka när denna nedvärderingsprocess tog sin början i den svenska litteraturhistorien. Det förde mig till mitten av artonhundratalet och den genre som jag kallade den sociala äventyrsromanen. Så småningom fördjupades min nyfikenhet på genren och den tid i vilken den uppstod, men trots att undersökningen växte och tog delvis nya riktningar, finns ändå den ursprungliga utgångspunkten kvar i den färdiga boken.

Uppslaget att undersöka intrigromanen hade jag fått när jag undervisade om modern svensk litteratur på Kulturarbetarlinjen. Den roman vi behandlade var Inger Alfvéns *Dotter till en dotter* och det intressanta var att den väckte så oerhört olika reaktioner hos de manliga och kvinnliga studenterna. De kvinnliga studenterna berördes av romanen, medan de manliga ansåg att den var både språkligt och tematiskt banal och inte höjde sig över triviallitteraturens nivå. De olika reaktionerna fick mig att tänka att för de kvinnliga studenterna fungerade romanens intrig som ett slags test av egna erfarenheter, eller ungefär som en karta som de kunde fylla ut med egna bilder av liknande upplevelser. För de manliga läsarna, som inte hade några sådana upplevelser, förblev kartan innehållslös och tom, och de kom att endast läsa textens yta.

Trots att den kulturella cirkeln på sätt och vis var förutsättningen för mig att se detta, nämligen hur texter omfattas av olika läsningar betingade av olika levda kulturer, förde det mig inte in på Cultural Studies-perspektivet, troligen av de skäl jag angivit ovan. I stället ledde det mig till att ställa frågor om narratologi, om litteraturens kanonisering, om relationen mellan hög och låg litteratur och om romaneska kontra realistiskt psykologiska romaner — frågeställningar som jag antog var vedertagna inom litteraturvetenskapen. Jag förstod helt enkelt inte att denna typ av frågor bröt med de paradigmen som varit, och måhända ännu är,

dominerande inom svensk litteraturvetenskap. Jag insåg inte att jag rörde mig inom ett nytt paradigm inom litteraturvetenskap, nämligen Cultural Studies.

Nödvändigt paradigmskifte

Vad är det då som Cultural Studies bryter med? Här vill jag nu ta hjälp av den engelske litteraturvetaren Antony Easthope, som i sin bok *Literary into Cultural Studies* (1991) försöker att skissera det nödvändiga paradigmskifte som han anser att kulturstudierna innebär för litteraturvetenskapen som ämne.

Easthope urskiljer två stora paradigmen som har dominerat litteraturvetenskap under detta sekel. Det första och äldre är det som man kan kalla det humanistiska. Här betraktas skönlitteraturen främst som bildande, fostrande och förädlade. Litteraturen är uttrycket för det bästa inom människan och genom att ta del av litteraturens yppersta verk kan läsaren också lära sig att ta fram det bästa inom sig själv. Ett bärande element i det humanistiska paradigmet är naturligtvis dess skarpa opposition gentemot populärlitteraturen. Eftersom litteraturen uppfattas som uttryck för en genial personlighet, och att läsningen av dessa uttryck ska verka förädlade, blir det viktigt att avgöra vad som är s.k. bra och dålig litteratur, samt att därefter exkludera det dåliga och upprätta en kanon av de yppersta texterna. Populärlitteraturen ses alltså som den stora litteraturens absoluta motsats; den är kollektivt och kommersiellt producerad och därför stereotyp och anonym. Det humanistiska paradigmet har länge behållit sitt grepp om litteraturvetenskapen, och trots att det inte är dominerande i dag dröjer det sig ännu kvar.

På 1950-talet avlöses det kommunistiska paradigmet av vad den amerikanska litteraturvetaren Jane Tompkins kallat den mo-

Varför har vissa texter kommit att exkluderas som underlägsna och triviala? Varför har t.ex. P. B. Shelleys *Den befriade Prometheus* kommit att bli det kanoniserade verket, medan hustrun Mary Shelleys *Frankenstein* eller den moderne Prometheus ansetts som gränsande till populärlitteratur? Målningen ovan av Mary Shelley i kvinnlig pose är utförd av S. J. Stump, 1831.

dernistiska läsningen. Detta paradigm ser inte författarpersonligheten som det väsentliga för forskningen, utan är främst inriktad på verket i sig, vilket betraktas som både mångtydigt och slutet. Även det modernistiska paradigmat bygger på en opposition gentemot populärlitteraturen, eftersom det bara är de stora, komplexa verken som kan bli föremål för litteraturforskarens intresse. Detta synsätt, vill jag hävda, är ännu dominerande inom svensk litteraturvetenskap. Det kommer ibland till uttryck i ett motstånd mot teori i grundutbildningen. Man menar att det borde räcka med att studera litteraturen som litteratur. Det råder inte heller någon tvekan om att det bara är de s.k. betydande verken man avser när man talar om litteratur. Men trots denna skepsis mot teori ligger det självfallet en teori till grund för den modernistiska läsningen. Easthope urskiljer fyra väsentliga drag i denna.

För det första uppfattas inte den litterära texten som kommunikativ i förhållande till en kontext den försöker svara på eller förändra, utan snarare ses texten som ett självtillräckligt objekt som utgör ett mål i sig själv. För det andra innebär detta att då verket blivit objekt för analys, måste *alla* möjliga betydelser i texten övervägas. Det förutsätter alltså att det i verket finns förbindelser mellan de semantiska, syntaktiska och fonetiska nivåerna, som alla är signifikativa. För det tredje förutsätter den modernistiska läsningen att den betydande texten har ett viktigt tema. Om man kan visa att alla aspekter i en text samspelar ökar naturligtvis den tematiska komplexiteten och dess betydelse. Slutligen antas texten, i enlighet med det ovanstående, äga en enhet. Om olika aspekter av texten bidrar till denna enhet är de giltiga, men ogiltiga om de inte gör det. Trots att den modernistiska läsningen koncentrerar sig på det litterära verket, och inte på författarpersonligheten, finns det ändå en outtalad tro på författarintentionen. Bara en

genial personlighet kan frambringa en så komplex enhet som det betydande litterära konstverket är.

På flera olika sätt medför Cultural Studies ett brott med dessa två paradigmer. Framför allt bryter de med föreställningen om att läsningen enbart härrör ur den litterära texten. Den kulturella cirkeln hävdar ju att läsningen konstrueras mellan text och kontext (levd kultur) i en ständigt pågående, kommunikativ process. Därför bryter Cultural Studies även med föreställningen om det självtillräckliga verket och med idén om författarintentionen som garanten för verkets enhet och betydelse.

Det kanske viktigaste är emellertid att det kulturella perspektivet visar att gränsen mellan s.k. hög litteratur och populärlitteratur, som de två äldre paradigmen vilade på, inte är självklar och given utan måste problematiseras. För Cultural Studies blir det i stället intressantare att undersöka de kanonisering- och exkluderingsprocesser som kännetecknar den vedertagna litteraturhistorien. Vilka läsningar av vilka grupper har upphöjts till de rätta och enda läsningarna, och varför har vissa läsningar kommit att exkluderas som underlägsna och triviala? Här finns det massor av intressanta jämförelser att göra, men som lika mycket undersöker den kanoniserade som den icke-kanoniserade litteraturen. Man kan exempelvis undersöka varför P. B. Shelleys *Den befriade Prometheus*, med sin förtätade mytologiska apparat, kommit att bli det kanoniserade verket, medan hustrun Mary Shelleys *Frankenstein eller den moderne Prometheus*, vilken i många avseenden kan läsas som en kritik av makens auktoritära idealism, ansetts som gränsande till populärlitteratur. Exemplet med makarna Shelley har jag med fördel använt i min undervisning. Eller man kan, som Antony Easthope gör i sin bok, ställa Joseph Conrads *Mörkrets hjärta* mot Edgar Rice Burroughs böcker om Tarzan och fråga

sig vad som gjort att Conrads verk blivit hög litteratur, medan Burroughs förpassats till populärlitteraturens träskmarker.

Historiska kulturstudier

En sådan intresseförskjutning förutsätter emellertid att Cultural Studies inte begränsas till studiet av subkulturer och andra samtida kulturfenomen av typen baksidestexter på cornflakes-paket. Sådana studier kan förvisso vara både angelägna och intressanta, men för att verkligen bli ett alternativ till de äldre paradigmen inom åtminstone litteraturvetenskap, måste Cultural Studies berikas med en historisk dimension.

Det är också nödvändigt att Cultural Studies inte inskränks till att enbart omfatta det marginaliserade och exkluderade. Den amerikanske litteraturvetaren Fredric Jameson har i en recension av antologin *Cultural Studies* (Grossberg et al., 1992) pekat på risken för "groupieism", dvs. att afrikansk-amerikanska forskare endast sysslar med afrikansk-amerikansk kultur, att homosexuella endast intresserar sig för homosexuell kultur etc. Om inte den etablerade och kanoniserade kulturen och litteraturen undersöks på samma gång som det marginaliserade och exkluderade, ökar risken för "groupieism", vilket i praktiken kommer att bekräfta den dominerande kulturens hegemoni. Det är alltså *relationen* mellan det höga och låga, mellan det etablerade och marginaliserade, som bör utgöra det centrala i Cultural Studies.

Slutligen måste det betonas att Cultural Studies även innebär möjligheter att överskrida förlegade ämnesgränser inom akademien. Den kulturella cirkelns metodik påkallar faktiskt nödvändigheten av ett samarbete mellan olika ämnen. Att läsa och analysera kulturella texter har länge varit specialområdet för de estetiska ämnena som litteraturvetenskap, konstvetenskap, filmvetenskap,

musikvetenskap, medan studiet av de levda kulturerna företrädesvis har utgjort forskningsfältet för etnologi, sociologi, socialantropologi. Dessutom borde tillägget av en historisk dimension till den kulturella cirkeln medföra angelägna uppgifter för historia och idéhistoria. Att hitta ett meningsfullt samarbete mellan alla dessa discipliner, utan att fördenskull göra avkall på de olika ämnenas särart och kompetens, är en utmaning för den närmaste framtidens arbete inom Cultural Studies.

Det är min övertygelse att Cultural Studies, eller Kulturella studier som det nu äntligen borde få heta på svenska, innebär en nödvändig utveckling av de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena. Men just för att det är en ny inriktning måste toleransnivån vara hög och utrymmet för kritik och självkritik stort. Som CCCS:s föreståndare Richard Johnson påpekat i sin artikel "What is Cultural Studies, Anyway?" (1986/87), ligger det en fara i att fältet institutionaliseras alltför snabbt. Den vaghet man många gånger kan uppleva i samband med Kulturella studier kan alltså visa sig vara dess stora möjlighet och styrka.

Litteratur

- Alfvén, Inger, 1977. *Dotter till en dotter*. Stockholm.
 DeLillo, Don, 1986. *Vitt brus*. Stockholm.
 Easthope, Antony, 1991. *Literary into Cultural Studies*. London.
 Haug, Wolfgang Fritz, 1975. *Kritik av varuestetiken*. Stockholm.
 Hebdige, Dick, 1979. *Subculture. The Meaning of Style*. London.
 Horkheimer, Max och Adorno, Theodor W., 1981. *Upplysningens dialektik*. Göteborg.
 Jameson, Fredric, 1993. "On 'Cultural Studies.'" I: *Social Text* 1993:34.
 Johnson, Richard, 1986/87. "What is Cultural Studies, Anyway?" I: *Social Text* 1986/87:16.
 Marcuse, Herbert, 1980. *Den estetiska dimensionen*. Göteborg.
 Willis, Paul, 1978. *Profane Culture*. London.

Summary

The Cultural Circuit: Cultural Studies and Literature

In recent years Cultural Studies has spread throughout the world, transforming Departments of Literature into particular Departments of Cultural Studies. In this article I attempt to examine the importance of Cultural Studies through an analysis of my own development as a scholar and teacher. In the beginning of my career in the early eighties, I was attracted to Cultural Studies because of its serious treatment of popular culture. The cultural circuit, a cornerstone in the methodology practiced at the Center for Contemporary Cultural Studies at the University of Birm-

ingham, implied a challenging new way in which to study the relationship between texts and culture, focusing on different readings employed by different, lived cultures. However, there's an important link missing in the cultural circuit, namely the historical dimension. In order for Cultural Studies to become the necessary new paradigm for the study of literature, replacing the older humanist and modernist paradigms, it must also take into consideration the historical canonization of culture, focusing its study on high and popular culture, not only on contemporary cultural phenomena and marginalized subcultures. In this way Cultural Studies can challenge not only old paradigms in the study of literature, but in other areas of humanistic and social studies as well.